

Kraamkamer voor Westpoort!

● Bijenorchis. Foto: Gerard Smit.

In 2009 is negen hectare van het Westelijk Havengebied als tijdelijke natuur ingericht. In 2018 wordt met het graven van een nieuwe insteekhaven een eind gemaakt aan dit experiment.

Tijdelijke Natuur

Op een terrein in de uiterste noordwesthoek van haven Amsterdam heeft de natuur acht jaar lang haar gang mogen gaan. Daar is nu een einde aan gekomen. Het terrein met de status 'Tijdelijke Natuur' zal wijken voor een insteekhaven voor het afmeren van binnenvaartschepen. Het uitgangspunt bij Tijdelijke Natuur is dat planten en dieren kunnen profiteren van de beschikbaarheid van braakliggende grond. Het zijn vooral de pioniersoorten die hiervan profiteren, zij weten braakliggend terrein immers snel te vinden. Het concept Tijdelijke Natuur moet de natuur een positieve

impuls geven, ook al is de grond maar tijdelijk beschikbaar. Maar werkt dit ook? Havenbedrijf Amsterdam heeft als eerste grondeigenaar in Nederland een terrein voor tijdelijke natuur aangewezen dat nu na acht jaar wordt opgeruimd. Dit is een mooie gelegenheid om dit te evalueren.

De ontheffing Tijdelijke Natuur

Havenbedrijf Amsterdam heeft op 15 juli 2009 als eerste in Nederland de ontheffing Tijdelijke Natuur van de Flora- en faunawet verkregen. De ontheffing is bedoeld om de tijdelijke ontwikkeling van natuur

mogelijk te maken tot een terrein wordt ingericht voor een definitieve woon- of bedrijvenbestemming. Een ontheffing Tijdelijke Natuur wordt afgegeven op grond van het beschermen van flora en fauna. De achterliggende gedachte is dan ook dat de natuur profiteert, ook al is de ontwikkeling tijdelijk. Door het tijdelijke karakter zullen met name pioniersoorten van de braakliggende gronden profiteren. Deze soorten zijn veelal goed aangepast aan dynamische omstandigheden waarbij het beschikbare habitat in de tijd varieert.

Zoals de Minister het aangeeft: "De ontheffing is verleend voor het op termijn mogen verwijderen van tijdelijke natuur, omdat deze plaats moet maken voor de realisatie van de definitieve bestemming van het terrein. Met het verlenen van de ontheffing zijn zowel de belangen van de ontwikkelaar van het haven-

● Beeld van Tijdelijke Natuur Westpoort. Foto: Gerard Smit.

terrein, als die van de beschermde soorten die zich daar mogelijk zullen vestigen gewaarborgd."

Een ontheffing Tijdelijke Natuur is ook onder de Wet natuurbescherming mogelijk en moet grondeigenaren stimuleren braakliggend terrein tijdelijk geschikt te maken voor natuurontwikkeling. Is de tijd rijp voor de definitieve bestemming, dan kunnen zij het terrein zonder verdere juridische procedures inrichten. Het maakt daarbij niet uit welke soorten het terrein in gebruik hebben genomen.

Acht jaar natuur-ontwikkeling

Het terrein Tijdelijke Natuur in Westpoort is 8 hectare groot en ligt net voorbij kolenterminal Rietlanden Terminals, aan het Noordzeekanaal en de Afrikahaven. Het terrein is, zoals alle braakliggende gronden in het havengebied, bestemd voor havengebonden bedrijfsactiviteiten. In 2009 werd op het terrein nog (illegaal) gecroost met motoren en werd het bezocht door sportvissers die met de auto over het terrein naar de oevers reden. De twee afwaterings-

greppels langs het terrein stonden in directe verbinding met het zoute water van de Afrikahaven, een deel van de oever was afgeslagen. Om het terrein aantrekkelijker te maken voor planten en dieren is een deel van de oever van de Afrikahaven in 2010 afgestoken om steile oevers voor de oeverwaluw te

gegraven waarbij het vrijkomende zand aan de rand van het terrein als dijkje werd gestort en daarmee diende als overwinteringsplek voor rugstreeppadden. Verder zijn maatregelen genomen om bezoek door crossers en auto's te voorkomen (Melchers & Smit, 2011). In aanloop naar het graven van de

Oeverwaluwen vestigden zich met vijftig paar in de aangelegde grondhoop.

realiseren. Met het afgraven van de grondhopen werd het terrein opener en meer geschikt voor op de grond broedende vogels in het havengebied. Een grondhoop bleef behouden en is voorzien van een steil talud en een wand met stenen die elders uit het terrein kwamen. Aan de noordzijde van de grondhoop is een steile wand afgestoken ten behoeve van oeverwaluwen. Aan de voet van deze grondhoop is een poel gegraven die het vossen moeilijk zou maken om de gangen van laag broedende oeverwaluwen uit te graven. Tevens zijn extra poelen

insteekhaven in 2018 is het Havenbedrijf Amsterdam in 2016 begonnen de beschermde soorten op het terrein Tijdelijke Natuur te laten verwijderen om ruimte te maken voor de definitieve bestemming. Dit is uiteraard gebeurd met inachtneming van de zorgplicht.

Ontwikkeling van natuur

Vanaf 2009 heeft het terrein zich ontwikkeld tot een gebied met veel pioniersoorten. Orchideeën en rugstreeppadden profiteerden van de aangebrachte natte laagtes. Reeds in 2010 hadden rugstreeppadden

● Jongen van de veldleeuwerik. Foto: Martin Melchers.

de poelen ontdekt en zijn de eerste acht eisnoeren afgezet. Oeverzwaluwen vestigden zich met vijftig paar in de aangelegde grondhoop. Een paartje kleine plevier kwam succesvol tot broeden en bij de poelen verschenen pioniersoorten onder de libellen zoals de platbuik en de gewone oeverlibel. Van het zeldzame Duits viltkruid was een grote groeiplaats aanwezig, een plant waarvan werd vermoed dat hij uit het Westelijk Havengebied was verdwenen.

In 2012 tot 2014 is de blauwvleugelsprinkhaan waargenomen, een unieke waarneming voor Amsterdam. De oeverzwaluwen waren in 2012 nog aanwezig, maar nestelden vanaf 2013 niet meer. In 2014 broedde voor het eerst de ijsvogel in de steile oever langs de Afrikahaven en daarna jaarlijks. In hetzelfde jaar vestigde de moeraswespenorchis zich op het terrein. Deze soort komt elders in het havengebied in grote aantallen voor, maar hier was het eenmalig, want hij is na 2014 niet meer aangetroffen. Van zowel de bijen- als de rietorchis waren exemplaren uitgezet van braakliggend terrein elders in het havengebied waar bedrijven werden ontwikkeld. De aantallen bijen- en rietorchissen in het terrein breidden zich daarna geleidelijk uit. Allereerst de rietorchis en later, op totaal nieuwe plekken, de bijenorchis. Het aantal rugstreeppadden rond de

poelen Tijdelijke Natuur bedroeg jaarlijks 20-30 dieren. De eerste jaren zijn ruim tien eisnoeren geteld. Deze kwamen succesvol uit en dit leidde in 2013 en 2014 tot een ware rugstreeppaddenregen van juveniele diertjes. Ook in 2015 was er succesvolle voortplanting en werden op 2 november nog steeds larven aangetroffen in de plas van de Tijdelijke Natuur.

Opruimen in 2016

In 2016 is begonnen met het wegvangen van rugstreeppadden in Tijdelijke Natuur. Het terrein is regelmatig bezocht en de aangetroffen dieren zijn verzameld in een emmer en verplaatst naar een natuurstrook elders in het havengebied. Er zijn toen 216 volwassen rugstreeppadden gevangen,

● Nest van de kleine plevier.
Foto: Martin Melchers.

daarnaast zijn eisnoeren, larven en juveniele dieren verplaatst. Omdat de grondwerkzaamheden pas eind 2017 zouden worden uitgevoerd, is het terrein ook in 2017 bezocht en zijn er opnieuw dieren gevangen en verplaatst. Bij de eerste bezoeken in 2017 bleek dat er nog steeds dieren in het terrein aanwezig waren. In het voorjaar zijn in enkele avonden nog 64 volwassen exemplaren weggevangen en zo'n 150 juveniele dieren. Het totaal aantal volwassen rugstreeppadden komt daarmee op zo'n kleine driehonderd dieren, met daarbij nog enkele honderden juvenielen.

Van de rietorchis zijn 269 exemplaren geteld waarvan een groot deel is overgezet. Het aantal bijenorchissen bedroeg in 2016 118 exemplaren die eveneens overgezet zijn naar de natuurstrook. Naast rugstreeppadden zijn ook enkele kleine watersalamanders gevangen en exemplaren van gewone pad, bruine kikker en bastaardkikker. Deze zijn gelijk met

● Rugstreeppadden. Foto: Martin Melchers.

● Een van de poelen Tijdelijke Natuur. Foto: Gerard Smit.

de rugstreeppadden verplaatst. De Tijdelijke Natuur is in 2016 van bomen ontdaan. In het bos zaten veel soorten muizen waarvan de rosse woelmuis een nieuwkomer was in het havengebied. De rosse woelmuizen en andere kleine zoogdieren zijn gevangen en verplaatst naar geschikt biotoop in het Atlaspark. Van het gekapte hout is net buiten Tijdelijke Natuur een grote takkenhoop gemaakt bedoeld als uitwijkplek voor nog aanwezige kleine zoogdieren. Uit onderzoek met inloopvallen in 2017 blijkt dat in dit nieuwe leefgebied een grote dichtheid aan rosse woelmuizen voorkomt.

Het voorjaar van 2017 maakte duidelijk dat het opgespoten terrein, voorzien van ruige begroeiing en plaatselijke terreinverhogingen in de vorm van dijkjes, nog steeds broedgelegenheid biedt aan broedvogels als roodborsttapuit, boompieper, grasmus, blauwborst, veldleeuwerik en fitis. In dat jaar broedden hier ook nog ijsvogel en oeverzwaluw. Haven Amsterdam heeft inmiddels een vergelijkbaar terrein aan

de kooractiviteit (10-20 roepende dieren) en zichtwaarnemingen (nooit meer dan 30 dieren) werd ingeschat. De kooractiviteit in Tijdelijke Natuur was vergelijkbaar met de betere wateren elders in het havengebied. De grotere koren elders verschilden echter jaarlijks van locatie. Dit betekent dat de populatie rugstreeppadden in Tijdelijke Natuur zich heeft ontwikkeld tot een van de grootste in het havengebied. Het verplaatsen van de populatie mag dan onvermijdelijk

ken. De ervaringen die Haven Amsterdam hiermee in het kader van de lopende ontheffing heeft opgedaan zijn wisselend. Rietorchis slaat vaak wel aan, maar soorten als moeraswespenorchis en bijenorchis zijn vaak maar kort aanwezig. Ze komen een jaar later in het geheel niet meer op of duiken, zoals bijenorchis in Tijdelijke Natuur, op nieuwe plekken op in de directe omgeving van waar ze waren uitgeplant.

In 2016 heeft Haven Amsterdam een ontheffing Tijdelijke Natuur gekregen voor alle braakliggende terreinen in haar beheergebied die momenteel nog niet zijn ingericht. Deze ontheffing heeft geen betrekking op beschermde soorten die reeds in Westpoort voorkomen, zoals de rugstreeppad. De ontheffing is bedoeld voor beschermde soorten die zich mogelijk de komende jaren nog in Westpoort gaan vestigen. De ontwikkeling van Tijdelijke Natuur in de noordwesthoek van het havengebied laat zien dat de potenties van braakliggende terreinen groot zijn.

De populatie rugstreeppadden in Tijdelijke Natuur heeft zich ontwikkeld tot een van de grootste in het havengebied.

de overzijde van de Afrikahaven ingericht waarin zoveel mogelijk de terreinelementen verwerkt zijn die de Tijdelijke Natuur zo succesvol maakten. In 2017, het eerste jaar dat beide terreinen naast elkaar bestonden, zijn hier veel rugstreeppadden naar toe gebracht, ze werden uitgezet bij een roepende grote populatie.

De toekomst

Sinds de inrichting van Tijdelijke Natuur is hier een grote populatie rugstreeppadden tot ontwikkeling gekomen. Het is aannemelijk dat niet alle dieren zijn weggevangen. Dit betekent dat de uiteindelijke populatie op het terrein aanzienlijk groter was dan eerder op basis van

zijn geweest, maar zal een impuls geven aan de aantallen dieren elders in het havengebied. De verplaatste rugstreeppadden zullen zich in de omgeving verspreiden en in het nieuwe seizoen worden aangetrokken tot koortjes roepende mannetjes. Op deze wijze kunnen ze lokale populaties versterken.

De groeiplaatsen van rietorchis en bijenorchis in Tijdelijke Natuur, met elk meer dan honderd exemplaren, hebben met hun fijne zaad een bijdrage kunnen leveren aan de verdere verspreiding van deze orchideeën. Of de met ruime grond verplaatste exemplaren ook op hun nieuwe standplaats tot ontwikkeling komen, zal de komende jaren blij-

Gerard Smit, Bureau Waardenburg
g.f.j.smit@buwa.nl
Martin Melchers, Haven Amsterdam
martmelchers@gmail.com

Literatuur

● MELCHERS, M., & G. SMIT, 2011. Tijdelijke natuur scoort. Milieu 2011(7): 51-52.